

СКЛАДОВІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПАТРОНАЖНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Голубенко Т. О.

У статті висвітлюються особливості процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Розкривається зміст, компоненти, критерії та показники даного феномену. Підкреслюється необхідність дослідження форм і методів діагностики особистісних індивідуальних якостей студентів з метою їх максимальної реалізації у патронажній роботі з людьми похилого віку.

Ключові слова: професійна готовність, соціальний працівник, складові готовності, людина похилого віку, патронажна робота.

В статье показаны особенности процесса формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста. Раскрываются содержание, компоненты, критерии и показатели данного феномена. Подчеркивается необходимость исследования форм и методов диагностики личностных индивидуальных качеств студентов с целью их максимальной реализации в патронажной работе с людьми пожилого возраста.

Ключевые слова: профессиональная готовность, профессиональная готовность специалиста социальной сферы, человек пожилого возраста, патронажная работа.

The article highlights peculiarities of the process of forming prospective social workers' preparedness for regular home visits to elderly people. The content, components, criteria and indicators of this phenomenon are described. The necessity of research into the forms and methods of identifying individual personality traits of students with the aim of realizing their full potential in regular home visits is underlined.

Key words: professional preparedness, social worker, components of preparedness, elderly people, regular home visits.

Постановка проблеми. У зв'язку із подальшим збільшенням кількості людей похилого віку потреби сучасного суспільства вимагають здійснення висококваліфікованої допомоги людям похилого віку, особливо тим, хто залишається у домашніх умовах. Це зумовлює актуальність проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Тому система освіти потребує змін у навчально-виховному процесі при професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.

Підготовка до професійної діяльності – це цілеспрямований процес формування готовності до виконання комплексу завдань, які слід виконувати випускникам освітньої установи.

У своїй монографії відомий науковець О. Г. Карпенко відмічає, що "окреслення багатограних наукових підходів до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників дозволило вирішити проблему розвитку професіоналізму студентів і виявити оптимальні шляхи забезпечення високого рівня готовності до професійної діяльності" [2, с. 46].

Як зазначає В. О. Сластьонін, "зазначений у наступний час перехідний період до нових ринкових виробничих відносин поставив ряд питань про необхідність нових орієнтирів, які дозволили б людині (у тому числі людині похилого віку) більш успішно реагувати на несподівані, часто складні умови виробничої діяльності". Саме із цих причин здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку стали тепер особливо актуальними.

Аналіз досліджень та публікацій. В наукових дослідженнях порушуються питання необхідних особистісних рис соціального працівника та складових готовності майбутніх соціальних працівників (В. Бех, І. Пінчук, І. Мигович), проблеми професійної взаємодії як процесу цілеспрямованої комунікативної інтеракції між соціальним праців-

ником і клієнтом, професіоналізму, продуктивності й ефективності діяльності спеціалістів соціальної сфери. Ці аспекти суспільного буття широко висвітлюються в зарубіжній літературі (У. Лоренц, С. Шардлоу, Ш. Рамон та ін.), знайшли вони відображення і у вітчизняних дослідженнях (С. Толстоухова, О. Безпалько, Р. Вайнола, В. Васильєв, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик та ін.).

В останні три-чотири роки тема соціальної допомоги людям похилого віку стала об'єктом пильного розгляду з боку різних соціально-гуманітарних дисциплін (Е. Малихіна, Л. Солдатова, Г. Сухобська, Н. Ускова). Робота соціальних служб вивчалася такими авторами, як В. Бочарова, Ю. Галигіна, Н. Демет'єва, О. Покручіна, О. Пшеніцина, М. Фірсова, Є. Холостова, В. Хухліна, С. Шеденкова, З. Янкова, Р. Яцемірська, які прямо або побічно вказують на невисоку ефективність роботи державних соціальних служб, їх нездатність у нинішньому стані охопити всі аспекти соціальної політики. До наступного часу проаналізовані загальні й правові питання соціальної роботи з людьми похилого віку (І. Біленька, В. Васильчиков, М. Єлютіна, К. Санкова, Є. Холостова, Р. Яцемірська), педагогічні та психологічні особливості віку (О. Краснова, Т. Колєніченко, О. Лідерс, С. Максимова, Ю. Мацкевич, Х. Порсева, О. Хухлаєва та ін.). Але, як показав теоретичний аналіз, не розкриті аспекти патронажної роботи з людьми похилого віку в умовах територіальних центрів соціального обслуговування.

Мета даного дослідження – визначити складові готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Національна Асоціація Соціальних Працівників США визначила наступні цінності як головні в професії соціального працівника: особистість є головною турботою суспільства, особистості в цьому суспільстві взаємозалежні, особистості мають суспільні обов'язки один перед одним, існують загальні людські потреби, які випробовує кожний, але по суті кожна людина унікальна, істотним атрибутом демократичного суспільства є реалізація кожною особистістю свого повного потенціалу й прийняття на себе повної відповідальності через активну участь у житті суспільства, суспільство відповідальне за те, щоб кожна перешкода на шляху до самореалізації була переборена й відвернена [9].

Цінності патронажної роботи соціальних працівників з людьми похилого віку можна поділити на два типи: цінності самодостатнього й інструментального типу. До першого типу відносяться загальні цінності соціальної роботи як особливого виду професійної діяльності. До таких цінностей прийнято відносити: соціальну значущість професії; відповідальність перед суспільством, клієнтом, професією; творчий характер праці; можливість професійного самоствердження тощо. Цінності другого типу відбивають специфіку конкретної професійної діяльності й містять у собі цінності-відносини, цінності-якості, цінності-знання. До типу специфічних інструментальних цінностей патронажної роботи з людьми похилого віку ми відносимо знання особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку; визнання важливості даного напрямку для підтримки людини похилого віку, визнання індивідуальності й значущості кожного клієнта; творчих підхід до рішення проблем клієнта; наявність професійно важливих особистісних якостей майбутніх фахівців.

Готовність майбутнього соціального працівника до патронажної роботи з людьми похилого віку полягає у засвоєнні повного складу спеціальних знань (з навчальної дисципліни) у вищому навчальному закладі та соціальних відносин, у сформованості й зрілості професійно значущих якостей особистості.

Функціонально розрізняють такі складові готовності спеціаліста до професійної діяльності: морально-психологічна або мотиваційна, науково-теоретична і практична. Сукупність потреб і мотивів, що характеризують спеціаліста, складають його мотиваційно-потребову сферу. Структура мотиваційної сфери фахівця, який досягнув вищого рівня сформованості особистості, передбачає наявність у нього домінуючих мотивів, які підпорядковують собі інші потреби і мотиви, що набувають у його життєдіяльності провідного значення.

Мотиваційна готовність виражається у загальній орієнтації на професії типу "людина – людина", в подальшому формуванні мотиваційно-цілісного ставлення до професії соціального педагога і соціального працівника. Практична ж діяльність формує його соціальні і професійні позиції. Вона пов'язана з виконанням різноманітних соціальних ролей: посередника між дітьми і дорослими, між сім'єю і соціальними службами; радника, друга, експерта, психотерапевта, помічника та ін. Оволодіння

різними ролями визначає рівень професійної компетентності соціального педагога, що характеризує єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення соціально-педагогічної діяльності [1, с. 10].

О. Г. Карпенко також зазначає, що однією із складових готовності, зокрема її основою, є компетентність [2, с. 163].

Ми погоджуємось з цією думкою, тому готовність особистості до діяльності виявляється перш за все в її здатності до організації, виконання і регулювання своєї діяльності. Крім того, готовність до діяльності зумовлюється багатьма факторами, найважливішим з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань і вмінь.

Бути професійно педагогічно компетентним означає мати багатокomпонентний склад інтеграційних професійних знань і вмінь, що забезпечує усвідомлення вольових рішень, виконання творчих дій з конструювання процесу навчання й моделювання комунікативних зв'язків [6].

Разом з тим важливими складовими професійної готовності фахівця є його професійна та загальна ерудиція, професійний світогляд, необхідний рівень соціального розвитку та соціальної зрілості особистості фахівця, що дозволяє йому правильно орієнтуватися в соціальній обстановці (політичній, правовій, економічній, релігійній, етичній).

Поелементний склад готовності до професійної діяльності включає в себе:

- мотиваційний компонент як сукупність мотивів, адекватних цілям і завданням педагогічної діяльності;

- когнітивний компонент, пов'язаний з пізнавальною сферою людини. Він являє собою сукупність знань, необхідних для продуктивної професійної діяльності;

- операційний компонент – сукупність умінь та навичок практичного вирішення завдань у процесі педагогічної діяльності;

- особистісний компонент, тобто сукупність особистісних якостей, важливих для виконання професійної діяльності [8].

Функції цих компонентів забезпечують: творчу спрямованість; інноваційну обізнаність; його технологічну озброєність у сфері проблем соціальної сфери; оперативну самокорекцію й оцінку рівнів готовності до професійної діяльності в себе та в інших.

О. Г. Карпенко виділяє такі компоненти готовності: мотиваційно-ціннісний, особистісно-професійний, соціально-професійний [2, с. 179], а також окреслює такі критерії, як світоглядний, змістовий і операційний, та має кілька етапів: адаптивно-ознайомлювальний, пошуково-інформаційний, практико-моделювальний та аналітико-узагальнювальний [2, с. 204–205].

У дисертаційному дослідженні Н. І. Клокар готовність структурується на три компоненти, а саме: мотиваційний, когнітивний, процесуальний.

К. М. Дурай-Новакова, визначаючи структуру професійної готовності, виділяє в ній п'ять компонентів:

1. Мотиваційний (професійно значущі потреби, інтереси та мотиви діяльності).

2. Орієнтаційно-пізнавальний (знання й подання про зміст професії, вимоги професійних ролей, способи розв'язання професійних завдань).

3. Емоційно-вольовий (почуття відповідальності за результат діяльності, самоконтроль, уміння управляти діями, з яких складається виконання професійних обов'язків).

4. Операційно-дієвий (мобілізація й актуалізація професійних знань, умінь, навичок і професійно значущих властивостей особистості, адаптація до вимог, виконання професійних ролей і до умов професійної діяльності).

5. Установчо-поведінковий ("настрій" на сумлінну роботу) [4].

Виходячи із вищесказаного, ми вважаємо, що структура професійної готовності майбутнього соціального працівника до патронажної роботи – це системна діяльність, яка включає в себе наступні етапи: 1) діагностико-коректуючий; 2) навчальний; 3) аналітико-регулятивний.

Ефективність формування готовності майбутнього соціального працівника до патронажної роботи з людьми похилого віку буде визначатися такими показниками:

- 1) спрямованість майбутніх соціальних працівників на індивідуальний підхід до навчання;
- 2) орієнтація методичних структур на забезпечення індивідуальної траєкторії підготовки соціального працівника;
- 3) вироблення на цій основі форм і методів роботи;
- 4) зростання професійної майстерності соціального працівника [8].

Суть процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку слід трактувати як зміну станів у розвитку готовності від нижчого до максимально можливого рівня в конкретних умовах.

На думку О. Г. Карпенко, готовність не можна розглядати окремо від особистості, категорія "готовність" має розглядатися як єдність двох взаємообумовлених, взаємопов'язаних компонентів: готовність до діяльності і готовність особистості до розвитку та саморозвитку (самоудосконалення, самокорекції, самоуправління) [2, с. 165].

А. Ляшенко пропонує готовність соціального працівника розглядати в кількох варіантах:

- 1) як формування психофізіологічної установки суб'єкта, особистості;
- 2) як сформованість мотиваційної установки на соціальну реальність;
- 3) як професійно сформовані якості у вищому чи середньому спеціальному закладі;
- 4) як здатність до самовдосконалення у професії [5].

Але, незважаючи на певні розбіжності у позиціях авторів (тут не йдеться про кардинальне протистояння), вже існує думка про готовність як певний психічний стан, "передстартову активізацію" людини.

Виходячи з наведених вище варіантів трактування поняття "готовність", можна стверджувати, що компоненти готовності будуть виступати як ознаки її сформованості (див. табл. 1).

Таблиця 1

Критеріальні показники сформованої готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку

Компоненти готовності	Критеріальні показники
Мотиваційно-особистісний	1. Характер ставлення до патронажної роботи з людьми похилого віку. 2. Направленість особистості майбутнього соціального працівника. 3. Життєві установки: намір та схильність, які пов'язані з майбутньою професійною діяльністю
Змістовий	1. Наявність та рівень професійних знань, які відображають специфіку патронажної роботи з людьми похилого віку. 2. Розвиток професійного мислення, соціального інтелекту, які проявляються у теоретичній та практичній підготовці
Операційно-дієвий	1. Самооцінка своєї готовності до патронажної роботи з людьми похилого віку. 2. Ступінь сформованості когнітивних, комунікативних, конструктивних та організаційних умінь. 3. Здатність до самоаналізу та самокорекції

Функції мотиваційно-орієнтаційного компонента готовності до патронажної роботи з людьми похилого віку:

- 1) пробудження у майбутніх соціальних працівників особистісно значущого ставлення до об'єкта і предмета його діяльності;
- 2) вироблення навичок аналізу та прагнення до активного вирішення нестандартних ситуацій, інтересу до планування та освоєння нового;
- 3) формування настрою і постійної орієнтації на майбутню діяльність, а саме – патронажну роботу з людьми похилого віку.

Таким чином, мотиваційно-особистісний компонент виступає основою для структурування основних властивостей і якостей особистості майбутнього соціального працівника як професіонала; виконує регулятивну та орієнтовну функції в процесі підготовки майбутнього соціального працівника до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Функції змістового компонента:

1) формування готовності до продуктивної педагогічної творчості (креативності), що включає в себе: вміння творчо переосмислювати нововведення; адаптувати впроваджені методики; прагнення до оволодіння новими професійними методами і засобами;

2) отримання та збагачення інформації про сутність і структуру пошукової діяльності;

3) реалізація умінь оперувати даною інформацією при здійсненні патронажної роботи з людьми похилого віку.

Таким чином, змістова готовність проявляється через вміння визначати найбільш ефективні прийоми і способи впровадження, майстерне володіння технологіями, методиками тощо.

Функції операційно-дієвого компонента: вироблення навичок самоконтролю та самооцінки, вміння об'єктивно співвіднести рівень розвинутих особистісних якостей, що забезпечують готовність майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Виходячи із цього, операційно-дієвий компонент виконує функцію контролю та спрямованої на об'єкт і корекцію процесу підготовки соціального працівника до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Отже, такий поділ, на наш погляд, є найбільш вдалим і доцільним для використання при побудові моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Проведений нами вище аналіз дає підстави сформулювати ряд науково-обґрунтованих висновків: майбутніх соціальних працівників слід навчати цілісних продуктивних моделей діяльності, які відображають загальні стратегії соціальної роботи, а також дають можливість студентам оволодіти патронажною роботою з людьми похилого віку та аналізом ефективності соціально-педагогічних ситуацій, моніторингом у соціальній роботі.

Подальшої уваги, на наш погляд, потребує більш глибоке дослідження критеріїв, форм і методів діагностики особистісних індивідуальних якостей студентів з метою їх максимальної реалізації у патронажній роботі з людьми похилого віку.

Література

1. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий дім "Слово", 2008. – 240 с.
2. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія / О. Г. Карпенко ; за ред. С. Я. Харченко. – Дрогобич : Коло, 2007. – 374 с.
3. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов и педагогической деятельности : дисс. ... д-ра пед. наук / Дурай-Новакова К. М. – М., 1983. – 356 с.
4. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом / за ред. А. Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2003. – 87 с.
5. Ляшенко А. И. Профессиональное становление социального работника (Опыт системного акмеологического исследования) : дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.13 / Ляшенко А. И. – М., 1994. – 135 с.
6. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
7. Професійна етика соціального педагога : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2009. – 562 с.
8. Уруський В. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності метод. посіб. / В. Уруський. – Тернопіль : ТОКІППО, 2005. – 96 с.
9. Устав Национальной Ассоциации Социальных Работников США. Кодекс этики социального работника США. – М., 1991. – 39 с.